

Kinga Lisowska
Wydział Nauk Społecznych
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
ORCID: 0000-0002-8404-4363

BHW 40/2019
ISSN 1233-2224
DOI: 10.14746/bhw.2019.40.2

Niższe Seminarium Duchowne we Włocławku – założenia instytucjonalne i edukacyjne (1908–1988)

Abstract. The Lower Seminary in Włocławek: institutional and educational bases (1908–1988)

This article focuses on the operation of the Lower Seminary in Włocławek in the 20th century. It is an example of a formative and educational institution subordinated simultaneously to the Church and the government. For the entire period of its existence, the school was the property of the Włocławek Diocese. The organization of the seminary and the education was provided in complex social, political and systemic circumstances. In the course of its operation, the school was dependent on Russian, Polish and German authorities. The article presents the history of the Lower Seminary, the organizational and curricular changes as well as the organization's basic structure.

The history of the Seminary is a part of research into private education in the 20th century in Poland, encompassing the lower secondary and secondary school levels. The research also contributes to our knowledge of the organization of education in the Lower Seminary in Włocławek, as well as ecclesiastic education in lower seminaries in Poland in the 20th century.

Keywords: education, church in Poland, social group, physical education, Christianity

Okoliczności powstania

Erygowanie Niższego Seminarium Duchownego we Włocławku związane jest z rozwojem tego typu placówek w Europie na przełomie XIX/XX w. Pierwsze niższe seminaria duchowne pojawiły się w 2. poł. XIX w. i stanowiły wówczas placówki formacyjno-edukacyjne przeznaczone dla chłopców, którzy we wczesnym stadium młodości wykazywali oznaki powołaniowe¹. Władze kościelne pragnęły zapewnić podopiecznym

¹ J. Adamczyk, *Niższe Diecezjalne Seminarium Duchowne w Polsce w świetle aktualnych przepisów prawnych*, „Prawo Kanoniczne” 2015, R. 58, nr 1, s. 24.

jak najlepsze warunki środowiskowe wraz z kształceniem klasycznym, które pod koniec XIX w. *podupadało w szkołach publicznych niejednokrotnie będących w rękach nauczycieli o poglądach pozytywistycznych i niewrażliwych na problemy religijne*². Niższe seminaria duchowne jako instytucje usankcjonowano w Kodeksie Prawa Kanonicznego w 1917 r.³ Zaznaczono przy tym potrzebę zakładania dwóch odrębnych seminariów w każdej diecezji: wyższego i niższego. Różnice między tymi rodzajami szkół określano w postaci dyscyplin naukowych realizowanych przez wychowanków: w niższym dla kształcenia chłopców w naukach z zakresu szkoły średniej oraz wyższym dla bezpośredniego przygotowania kandydatów do kapłaństwa⁴. W rezultacie jednak do 1. poł. XX w. pod nazwą niższych seminariów duchownych rozumiano: zakłady wychowawcze/formacyjne, regularne szkoły ośmioletnie oraz regularnie szkoły średnie ogólnokształcące.

Utworzenie w 1908 r. przez biskupa Stanisława Zdzitowieckiego⁵ Niższego Seminarium Duchownego we Włocławku pod nazwą Seminarium Małego⁶ było także odpowiedzią na potrzebę kształcenia duchownych w Królestwie Polskim. Po kongresie wiedeńskim Włocławek wraz z biskupstwem kujawsko-kaliskim znalazł się pod panowaniem Imperium Rosyjskiego. W wyniku powszechnej rusyfikacji w Królestwie Polskim szkolnictwo polskie zostało usunięte ze struktury instytucji edukacyjnych. Jednocześnie do prywatnych szkół wprowadzono język rosyjski jako podstawowy język nauczania. Jeszcze na pocz. XX w. kuratorium zakazywało prowadzenia nielegalnych szkół, zwłaszcza z polskim językiem wykładowym. Wzywało przy tym na przesłuchania i surowo karało nauczycieli prowadzących tego typu działalność oraz rodziców zatrudniających w swoich domach polskich wychowawców. Dopiero rewolucja 1905 r. oraz strajki szkolne doprowadziły do zmiany polityki oświatowej Imperium Rosyjskiego. Wówczas to władze rosyjskie zgodziły się na podział Seminarium Duchownego we Włocławku na niższe i wyższe.

² Ibidem.

³ K. Lisowska, *Program naukowo-wychowawczy Niższego Seminarium Duchownego w Wejherowie versus program średniej szkoły państwowej w latach 1948–1957*, w: *Czas próby. Kościół katolicki w okresie PRL*, red. W. Polak (i in.), Toruń 2017, s. 79–80.

⁴ J. Adamczyk, op. cit., s. 24.

⁵ Stanisław Kazimierz Zdzitowiecki urodził się 15 lutego 1854 r. w Barczkowicach w województwie łódzkim, powiecie radomszczańskim, gmina Kamieńsk. Świecenia kapłańskie otrzymał w 1877 r. Po obyciu studiów w Rzymie został proboszczem na Woli warszawskiej, a następnie w parafii Świętej Trójcy i Narodzenia Najświętszej Maryi Panny w Warszawie. W 1888 r. mianowano go kanonikiem sandomierskim, a w latach 1901–1902 sprawował funkcję wikariusza kapitulnego diecezji sandomierskiej. W 1902 r. otrzymał w Petersburgu sakrę biskupią diecezji kujawsko-kaliskiej (włocławskiej) z rąk biskupa Jana Szembeka. Biskup Zdzitowiecki znacznie przyczynił się do rozwoju szkolnictwa, nauki oraz kultury polskiej na terenie diecezji włocławskiej. Zyskał tytuł mecenasa nauki, działacza społecznego, patrioty oraz duszpasterza. Dzięki jego staraniom powstały takie szkoły, jak: Niższe Seminarium Duchowne we Włocławku, Gimnazjum im. Jana Długosza we Włocławku. Był założycielem czasopisma „Ateneum Kapłańskie”, które funkcjonuje do dzisiaj. P. Ni-tecki, *Biskupi kościoła katolickiego w Polsce w latach 965–1999. Słownik biograficzny*, Warszawa 2000.

⁶ M. Morawski, *Monografia Włocławka*, Włocławek 1993, s. 323.

Biskupi włocławscy doceniali znaczenie wykształconego kleru w działaniach duszpasterskich oraz niepodległościowych. Dążyli do ciągłego podnoszenia poziomu edukacji w diecezji włocławskiej⁷. Szkolnictwo średnie prowadzone na wysokim poziomie, w Niższym Seminarium Duchownym we Włocławku, miało zagwarantować odpowiednich kandydatów do stanu duchownego, podejmujących studia wyższe w Seminarium Duchownym we Włocławku⁸. U schyłku XIX w. oraz na pocz. XX w. Seminarium Duchowne stało się ważnym ośrodkiem naukowym i wydawniczym, a funkcjonowaniu placówki sprzyjały władze rosyjskie.

Niższe Seminarium – instytucja

Powołane w 1908 r. Niższe Seminarium Duchowne we Włocławku stanowiło początkowo 2-klasowy oddział Seminarium Duchownego we Włocławku. Organizowano w nim przede wszystkim kursy wyrównawcze przeznaczone dla kandydatów do stanu duchownego. Nadrzędnym celem placówki było przygotowanie uczniów do egzaminów maturalnych. Na czele instytucji stał ks. Idzi Radziszewski⁹, ówczesny rektor Seminarium Wyższego.

Po 1914 r. tereny Włocławka znalazły się pod okupacją niemiecką. Liberalna polityka nowych władz nadzorczych dopuściła Polaków do decydowania o kwestiach oświaty¹⁰. Tę sytuację wykorzystał biskup S. Zdzitowiecki, który niezwłocznie podjął zabiegi w celu uruchomienia lub powiększenia dotychczas działających placówek oświatowych przeznaczonych dla młodzieży włocławskiej. Wśród nich znalazło się Liceum im. Piusa X przekształcone z Niższego Seminarium Duchownego we Włocławku. W 1920 r. pozycja

⁷ Dowodem na tego typu działania było obsadzanie kadry profesorskiej Wyższego Seminarium Duchownego absolwentami Akademii Duchownej w Petersburgu.

⁸ Włocławskie Seminarium Wyższe zostało erygowane w 2. poł. XVI w. przez biskupa Stanisława Karnowskiego. Na przełomie XVIII/XIX szkoła posiadała status studium pomaturalnego przygotowującego młodzież do pełnienia posługi duszpasterskiej. Do placówki przyjmowano wychowanków dobrych kolegów jezuitów i pijarskich, co w rezultacie skracало czas nauki do dwóch lat, a dla zdolniejszych do kilku miesięcy. W 1. poł. XIX w. okres edukacji został powiększony jednak do czterech lat. M. Morawski, op. cit., Włocławek 1993, s. 298.

⁹ Idzi Benedykt Radziszewski urodził się w 1871 r. w Bratoszewicach, w województwie łódzki, powiecie zgierskim, gminie Stryków. W latach 1889–1893 studiował w Seminarium Duchownym we Włocławku. Następnie od 1893 r. w Akademii Duchownej w Petersburgu. W 1896 r. otrzymał święcenia kapłańskie, a rok później tytuł magistra z zakresu egzegezy. Następnie kontynuował naukę na Uniwersytecie Katolickim w Lovain, gdzie uzyskał doktorat. Od 1901 r. związany był z Seminarium Duchownym we Włocławku. Zajmował tutaj stanowisko profesora filozofii i pedagogiki a w latach 1908–1911 pełnił funkcję rektora. Następnie w latach 1914–1918 był rektorem Cesarskiej Akademii Duchownej Rzymskokatolickiej w Petersburgu, a od 1918 r. aż do śmierci w 1922 r., rektorem Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. G. Karolewska, *Książdz Idzi Benedykt Radziszewski 1871–1922*, Lublin 1988.

¹⁰ Akta Seminarium Duchownego we Włocławku, Seria 2, Sygn. 30 (A. Sem. 3): Materiały do wystawy o Seminarium, Archiwum Diecezjalne we Włocławku (dalej: ADW).

Liceum z placówki pomocniczej wzrosła do rangi pełnoprawnej szkoły – Prywatnego Gimnazjum im. Piusa X o profilu humanistycznym z uprawnieniami upoważniającymi do wydawania świadectw maturalnych¹¹. Kształcenie poszerzono do czterech klas wyższych gimnazjum klasycznego¹². Taki stan rzeczy był możliwy dzięki staraniom rektora Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku ks. Antoniego Borowskiego¹³. Nadal jednak głównym celem placówki było przygotowywanie młodzieży męskiej do studiów wyższych we włocławskim seminarium. Wskazywał na to program humanistyczny i przyjęta organizacja: od piątej do ósmej klasy¹⁴. Kadra pedagogiczna szkoły pragnęła w jak najlepszym stopniu realizować podstawę programową. Dlatego też w 1925 r. władze Liceum wprowadziły do struktury klasę czwartą¹⁵. W dalszym ciągu Seminarium Małe mocno związane było w sensie organizacyjnym i programowym z Seminarium Wyższym¹⁶. Jednak w celu zwiększenia możliwości edukacyjnych, wychowawczych i opiekuńczych szkoły uczniowie zakładu otrzymali, dzięki K.M. Radońskiemu, własny budynek mieszczący się w ogrodzie seminarium przy ul. Karnkowskiego¹⁷. Kompleks wychowawczo-edukacyjny powstały w 1931 r. miał: centralne ogrzewanie, elektryczne oświetlenie, kaplicę, natryski, salę, sypialnie, umywalnie z wodą bieżącą, boisko i staw¹⁸.

Wprowadzona w 1932 r. reforma jędrzejewiczowska¹⁹ spowodowała reorganizację placówki. Utworzono wówczas gimnazjum z dwoma starszymi klasami: trzecią i czwartą oraz liceum o profilu neoklasycznym. Gimnazjum programowo odpowiadało czteroletniemu państwowemu gimnazjum ogólnokształcącemu i podlegało wszelkim obowiązującym wówczas wymogom państwowym²⁰.

Po wybuchu II wojny światowej oraz zajęciu obszarów Rzeczypospolitej Polski przez wojska III Rzeszy Niemieckiej zmianie uległa sytuacja społeczno-oświatowa ludności polskiej. Przedstawiciele Rzeszy uznawali zachodnie obszary Polski za *rdzennie niemiec-*

¹¹ M. Pawlak, *Oświata i szkolnictwo w latach 1918–1939*, w: *Włocławek. Dzieje miasta*, red. J. Staszewski, t. 2, Włocławek 2001, s. 160.

¹² Ibidem.

¹³ M. Morawski, op. cit., s. 303.

¹⁴ M. Pawlak, op. cit., s. 160.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ M. Morawski, op. cit., s. 303.

¹⁷ M. Pawlak, *Oświata i szkolnictwo*, s. 160.

¹⁸ Akta Seminarium Duchownego we Włocławku, Seria 2, Sygn. 30 (A. Sem. 3): Materiały do wystawy o Seminarium, ADW.

¹⁹ Ustawa z dnia 11 marca 1932 r. o ustroju szkolnictwa, Dz.U. z 1932, nr 38, poz. 389. Reforma ministra wyznań i oświecenia publicznego Janusza Jędrzejewicza wprowadziła w Polsce nową strukturę szkolnictwa. Nauczanie realizowano kolejno w: siedmioklasowej szkole powszechnej; czteroletnim gimnazjum; dwuletnim liceum. W ramach ustawy do szkół wyższych dopuszczono uczniów liceów zawodowych i ustanowiono obowiązek szkolny na szczeblu szkoły powszechnej. Do gimnazjum zaś przyjmowano po sześciu klasach szkoły powszechnej. Ostatnia klasa szkoły powszechnej była przeznaczona dla osób niekontynuujących nauki.

²⁰ Akta Seminarium Duchownego we Włocławku, Seria 2, Sygn. 30 (A. Sem. 3): Materiały do wystawy o Seminarium, Statut Prywatnego Gimnazjum Męskiego im. Piusa X, ADW.

kie²¹. W związku z tym w październiku 1939 r. dokonali anektowania tzw. Kraju Warty, w skład którego wchodziła m.in. diecezja włocławska i miasto Włocławek. Na przyłączonym obszarze wprowadzono politykę germanizacyjną. Rozpoczęła się powszechna walka z polskością we wszystkich dziedzinach życia społecznego. Zamknięto szkoły z polskim językiem wykładowym, a wśród nich Niższe Seminarium Duchowne we Włocławku. Następnie na podstawie imiennych list proskrypcyjnych *Sonderfahndungsbuch Polen* zaaresztowano ludność należącą do elit i inteligencji oraz nauczycieli, duchowieństwo i przedsiębiorców. Pedagodzy powiatu włocławskiego otrzymali zawiadomienie (w tym i kadra Seminarium) o zebraniu dnia 26 października 1939 w Szkole nr 11 we Włocławku, na którym władze okupacyjne miały przedyskutować z nauczycielami dalszą formę zatrudnienia²². W trakcie spotkania aresztowano wszystkich nauczycieli płci męskiej. Więźniów wywieziono na przymusowe roboty do Prus Wschodnich, do obozów w Hohenbruch i nieopodal Królewca²³.

Funkcjonowanie Niższego Seminarium Duchownego we Włocławku w latach powojennych było uzależnione w dużej mierze od polityki oświatowej Polski. Ponieważ władze państwowe nie uznały konkordatu z 1925 r., do 1950 r. kwestia Kościoła Katolickiego w Polsce, w tym szkolnictwa kościelnego, pozostawała nierozstrzygnięta²⁴. Nadal obowiązywały przepisy sprzed II wojny światowej²⁵. Większa część infrastruktury szkolnej uległa zniszczeniu, brakowało kadry i pomocy dydaktycznych. Taki stan rzeczy dotyczył również diecezji włocławskiej. W związku z tym kuria biskupia we Włocławku, chcąc wznowić działanie szkół kształcących i wychowujących w duchu katolicyzmu, podjęła decyzję o połączeniu Niższego Seminarium Duchownego we Włocławku z Gimnazjum im. Ks. Jana Długosza we Włocławku²⁶. Na siedzibę nowej placówki przeznaczono budynek należący niegdyś do Gimnazjum. Niestety już w czerwcu 1945 r.

²¹ Dekret inkorporacyjny został wydany przez Hitlera 8 października 1939 r. Kraj Warty podzielono na trzy rejencje: Hohensalza (Inowrocław): z wydzielonymi miastami Inowrocław, Gniezno, Włocławek; Kalisz: z wydzielonymi miastami Łódź i Kalisz; Posen (Poznań): z wydzielonym miastem Poznań. Na czele Okręgu Rzeszy Kraju Warty stanął namiestnik Arthur Greiser. J. Szyling, *Z dziejów Włocławka w latach okupacji niemieckiej (1939–1945)*, w: *Włocławek. Dzieje miasta*, red. J. Staszewski, t. 2, Włocławek 2001, s. 370–371.

²² Ibidem, s. 371–372.

²³ Akta Seminarium Duchownego we Włocławku, Seria 2, Sygn. 30 (A. Sem. 3): Materiały do wystawy o Seminarium. Wykaz nauczycieli włocławskich zamordowanych i zmarłych w więzieniach, obozach koncentracyjnych i oflagach, ADW. Np. Ks. Michał Morawski – wywieziony do obozu w Działdowie, zmarł w 1940 r.

²⁴ K. Lisowska, *Program naukowo-wychowawczy...*, op. cit., s. 81.

²⁵ Szczegółowe zasady funkcjonowania tego typu placówek określała wspomniana już ustawa z dnia 11 marca 1932 r. o prywatnych szkołach oraz zakładach naukowo-wychowawczych, rozporządzenie wykonawcze Ministra WRiOP z dnia 7 czerwca 1932 r. oraz Konkordat ze Stolicą Apostolską z 1925 r. A. Mazgłowski, *Szkolnictwo wyznaniowe w Polsce w latach 1944–1980*, Lublin 2004, s. 16.

²⁶ Akta Gimnazjum i Liceum im. Jana Długosza, Sygn. AGJDług. nr 52: Materiały do dziejów Liceum i Szkoły Powszechnej im. Ks. Jana Długosza we Włocławku w latach 1945–1949, zebrane przez Romana Kadzińskiego, Wspomnienia Stanisława Naskręckiego z lat szkolnych (maj 1945 – czerwiec 1946), ADW.

pomieszczenia zakładu zajął 90. pułk haubic²⁷, którego obecność zwiększyła straty w ogólnych zabudowaniach i sprzęcie szkolnym, poczynione przez wcześniej stacjonujące tutaj wojska²⁸. W roku szkolnym 1948/1949 uczniów Seminarium Niższego oficjalnie przeniesiono w poczet podopiecznych Gimnazjum. Dotyczyło to 51 wychowanków: 22 z klasy dziewiątej, 17 z dziesiątej i 12 z klasy jedenastej o profilu humanistycznym²⁹. Wobec tego czynu ostro zaprotestowało Kuratorium Oświaty, licząc na przejście młodzieży do szkół państwowych. W następnych latach w wyniku starań duchowieństwa związanego z Seminarium Duchownym we Włocławku, Seminarium Niższe wznowiło samodzielną działalność na polu edukacyjnym i wychowawczym. Władze placówki nadal jednak korzystały z infrastruktury innych instytucji oświatowych.

W 1948 r. Ministerstwo Oświaty wydało instrukcję, w myśl której rozpoczęto likwidację szkół kościelnych na wszystkich szczeblach nauczania³⁰. Kościołowi Rzymsko-Katolickiemu w Polsce zakazano prowadzenia szkół zawodowych³¹. Dodatkowo placówki kierowane przez zakony uległy opodatkowaniu i pozbawione zostały większej części uposażenia³². Natomiast w niższych seminariach duchownych zabroniono przeprowadzania egzaminów dojrzałości³³. Uczniowie tych placówek otrzymywali świadectwo maturalne podczas egzaminów eksternistycznych. Kandydaci zobowiązani byli wówczas do przystąpienia do egzaminów pisemnych z trzech przedmiotów oraz do jedenastu ustnych. Ponadto władze kuratorium i lokalnych szkół ogólnokształcących rewidowały program małych seminariów duchownych oraz masowo odbierały im pomieszczenia gospodarcze i lekcyjne³⁴. Taki stan rzeczy dotyczył również funkcjonowania placówki we Włocławku.

Reakcją Episkopatu Polskiego na zaistniałą sytuację było wydanie w 1950 r. ramowego regulaminu niższych seminariów duchownych³⁵. Wówczas wszystkie małe seminaria, w tym włocławskie stały się zakładami wychowawczymi i edukacyjnymi na szczeblu liceów ogólnokształcących³⁶. Wspomniane rozporządzenie składało się z: 1. Uwag ogólnych, 2. Obowiązków wychowanków, 3. Funkcji seminaryjnych, 4. Regulaminu domowego.

²⁷ A. Mietz, M. Pawlak, M. Szczotkowska-Topić, *Gimnazjum i Liceum im. Ks. Jana Długosza we Włocławku 1916–1949*, Bydgoszcz 1995, s. 113.

²⁸ Ibidem.

²⁹ Ibidem, s. 36.

³⁰ *Historia Kościoła*, red. S. Kumor, cz. 8, Lublin 1995, s. 479.

³¹ K. Lisowska, *Program naukowo-wychowawczy...*, op. cit., s. 81.

³² Ibidem.

³³ A. Mazgłowski, op. cit., s. 188.

³⁴ K. Lisowska, *Program naukowo-wychowawczy...*, op. cit., s. 81.

³⁵ Collegium Leoninum w Wejherowie, Sygn. CLW/14: Regulamin dla Niższych Seminariów Duchownych Archidiecezji Gnieźnieńskiej, ADP.

³⁶ K. Lisowska, *Program naukowo-wychowawczy...*, op. cit., s. 81.

Niestety już w 1951 r. władze państwowe wprowadziły kolejne obostrzenia związane z uzyskaniem świadectwa maturalnego przez podopiecznych szkół kościelnych. Każdy kandydat musiał przedstawić władzom kuratorium: zaświadczenie z miejsca pracy rodziców oraz poświadczenie o pracy społeczno-politycznej. Egzamin maturalny miał potwierdzać dojrzałość polityczną i społeczną ucznia. Wychowankowie niższych seminariów (w tym włocławskiego), aby przystąpić do matury musieli ukończyć 18 rok życia, podczas gdy od absolwentów szkół państwowych oczekiwano jedynie osiągnięcia 17 roku życia. Po 1952 r. rozpoczęto likwidację szkół kościelnych. Placówki przejmowano nocą, nie spisując przy tym żadnych raportów. Za powód zamykania instytucji podawano niespełnianie kryteriów placówek prywatnych określonych w ustawie z 1932 r.³⁷

Na podstawie zachowanych akt należy wnioskować, że Niższe Seminarium Duchowne we Włocławku nadal prowadziło działania edukacyjno-wychowawcze, ale w formie „kospiracyjnej”. W roku szkolnym 1960/1961 przedstawiciele Kurii planowali zapisac uczniów klasy dziesiątej do Liceum Korespondencyjnego w Kutnie, w celu uzyskania matury państwowej. Przygotowana dokumentacja świadczy o wielkiej pracy i determinacji, jaką włożyli duchowni i pedagodzy w umożliwienie wychowankom uzyskania dyplomu państwowego³⁸. Jeszcze w 1985 r. 13 podopiecznych Niższego Seminarium Duchownego we Włocławku otrzymało świadectwa maturalne za pośrednictwem Instytutu Teologiczno-Pastoralnego przekazanego z Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego³⁹. Materiały zarchiwizowane w Archiwum Diecezjalnym we Włocławku pozwalają sądzić, że szkoła funkcjonowała do ok. 1988 r.

Kadra placówki

W latach 1908–1932 kadre Seminarium Małego stanowili duchowni związani z Wyższym Seminarium Duchownym. O delegowaniu do pracy z młodzieżą decydowały władze biskupie na podstawie propozycji przedstawionych przez rektora. Stan zachowanych dokumentów nie pozwala na odtworzenie szczegółowej charakterystyki grona pedagogicznego z pierwszych 14 lat funkcjonowania placówki. Po 1932 r., kiedy szkołę przemianowano na Liceum i Gimnazjum im. Piusa X wśród pedagogów i wychowawców znaleźli się: a) moderatorzy: dyrektor; zastępca dyrektora; Ojciec Duchowny⁴⁰;

³⁷ Ibidem.

³⁸ Akta Niższego Seminarium Duchownego w okresie powojennym, Sygn. ANSDWL. nr 26: Dokumentacja związana z planem zapisania uczniów kl. X do Liceum Korespondencyjnego w Kutnie, ADW.

³⁹ Akta Niższego Seminarium Duchownego w okresie powojennym, Sygn. ANSDWL. nr 28: Instytut Teologiczno-Pastoralny – karty egzaminacyjne, ADW.

⁴⁰ Dyrektor – ks. Władysław Miemieć, doktor filologii; zastępca dyrektora – ks. Faustyn Stefańczyk, Ojciec duchowny – ks. Ignacy Rudziński, doktor prawa kanonicznego; ks. Antoni Pawlak.

b) wychowawcy⁴¹; c) spowiednicy⁴²; d) prefekci⁴³; e) profesorowie przedmiotowi świeccy i duchowni⁴⁴ nauczający także w Gimnazjum im. Ks. Jana Długosza oraz Seminarium Wyższym⁴⁵; f) inni oficja: sekretarz i prokurator⁴⁶. Ojciec Duchowny zajmował szczególne miejsce w życiu placówki, ponieważ kierował wychowaniem duchowym podopiecznych. Do zadań prefekta natomiast należało układanie planu dnia oraz pilnowanie jego przestrzegania⁴⁷.

W latach 1932–1939 w Niższym Seminarium Duchownym pracowało ok. 67% pedagogów i wychowawców duchownych oraz ok. 33% kadry świeckiej⁴⁸. Poziom wykształcenia pracowników Niższego Seminarium był wysoki, o czym świadczą uzyskane przez nich tytuły naukowe i zawodowe. Księża pracujący w szkole zazwyczaj posiadali stopień doktora prawa kanonicznego lub nauk filologicznych, a kadra świecka najczęściej tytuł magistra. Wśród tych ostatnich najwięcej było filologów. Taki stan rzeczy był zrozumiałym, gdyż w Gimnazjum i Liceum im. Piusa X realizowano program klasyczny. Do stałych pracowników wliczano także doktora nauk medycznych, który dbał o zdrowie fizyczne podopiecznych, a w roku szkolnym 1938/1939 zatrudniono również dentystkę⁴⁹. Wśród personelu pomocniczego, który otrzymywał wynagrodzenie znajdowały się siostry zakonne oraz służący. W myśli zatwierdzonych statutów Gimnazjum i Liceum im. Piusa X właścicielem placówki była Kuria Biskupia, a dysponariuszem władzy Ordynariusz diecezji wrocławskiej. Powoływał on grono pedagogiczne oraz zatrudniał personel pedagogiczny po uprzednich konsultacjach z władzami szkoły. Miał także prawo wglądu w akta powizytacyjne kuratorium oraz inne dokumenty szkolne. O wewnętrznym życiu szkoły w zakresie organizacyjnym i edukacyjnym decydował już natomiast dyrektor Gimnazjum i Liceum. Przewodniczył Radzie Pedagogicznej oraz reprezentował placówkę na

⁴¹ Ks. Henryk Kornacki; ks. Antoni Pawlak, ks. Stanisław Piotrowski.

⁴² Ks. Ignacy Rudziński, doktor prawa kanonicznego; ks. Franciszek Korszyński, doktor.

⁴³ Ks. Ignacy Rudziński, doktor prawa kanonicznego; ks. Henryk Kornacki; ks. Antoni Pawlak; ks. Stanisław Piotrowski.

⁴⁴ Akta Seminarium Duchownego we Wrocławku, Seria 2, Sygn. 30 (A. Sem 3): Materiały do wystawy o Seminarium, ADW.

⁴⁵ Duchowni: ks. Stanisław Gruchalski – doktor filologii; ks. Tadeusz Guzda; ks. Józef Iwanicki – doktor; ks. Michał Morawski – doktor, magister filologii, docent Uniwersytetu im. Stefana Batorego w Wilnie; ks. Zygmunt Olszewski; ks. Faustyn Stefańczyk; świeccy: Jan Drzewiecki, Bronisław Karpiński – magister filologii, Józef Kwiatkowski – magister filologii, Teodor Leochowicz – magister filologii, Stefan Olszowski, Stanisław Opalka – magister filologii, Wiktor Piotrowski, Dominik Radecki, Tadeusz Rutkowski, Wincenty Szlązak.

⁴⁶ Prokurator: ks. Edmund Jakubowiak, ks. Wiktor Rysztoż; sekretarz: ks. Henryk Kornacki, Antoni Glapa.

⁴⁷ Collegium Leoninum w Wejherowie, Sygn. CLW/14: Regulamin dla Niższych Seminarium Duchownych Archidiecezji Gnieźnieńskiej, ADP.

⁴⁸ Akta Seminarium Duchownego we Wrocławku, Seria 2, Sygn. 30 (A. Sem 3): Materiały do wystawy o Seminarium, ADW.

⁴⁹ Projekt budżetu Seminarium Duchownego i Liceum im. Piusa X za rok 1938/1939, Seria 2, Sygn. 30 (A. Sem 3): Materiały do wystawy o Seminarium, ADW.

zewnątrz w sprawach naukowych, wychowawczych i organizacyjnych. Za zgodą Ordynariusza był odpowiedzialny za dobór i kwalifikację personelu pedagogicznego. Był także bezpośrednim zwierzchnikiem nauczycieli, tzn. udzielał im urlopów, zawieszal w czynnościach oraz delegował do zwolnienia. W statutach szkolnych zatwierdzono również skład Rady Pedagogicznej w postaci personelu nauczającego, dyrektora oraz lekarza. Do zadań Rady należało przyjmowanie nowych uczniów, ocenianie i promowanie wychowanków oraz wydawanie świadectw ukończenia szkoły według regulaminu zatwierdzonego przez państwową władzę szkolną.

Po II wojnie światowej Niższe Seminarium Duchowne borykało się z brakami kadrowymi. W zasadzie w placówce nauczali pedagodzy związani z Gimnazjum im. Jana Długosza we Włocławku oraz księży współpracujący z Wyższym Seminarium Duchownym we Włocławku. Wśród grona pedagogicznego znaleźli się m.in.: dr W. Mirski, który został dyrektorem Gimnazjum im. Jana Długosza oraz nauczyciele z Warszawy, którzy podczas powstania zostali pozbawieni mieszkań i przyjęli ofertę pracy we wspomnianym gimnazjum⁵⁰. W wyżej wymienionych placówkach pracowali absolwenci studiów wyższych z przygotowaniem pedagogicznym z takich ośrodków, jak: Warszawa, Kraków i Wilno. Trudno jest nakreślić charakterystykę nauczycieli Niższego Seminarium Duchownego z okresu powojennego. W tym czasie placówka nie posiadała odrębnej infrastruktury oraz zaplecza edukacyjnego.

Wychowankowie

Do Niższego Seminarium Duchownego we Włocławku przyjmowano chłopców narodowości polskiej, wykazujących oznaki powołaniowe i chcących kontynuować naukę w zakresie studiów duchownych. Każdy z kandydatów musiał posiadać opinię o nienagannej moralności wystawianą najczęściej przez proboszcza parafii lub innego najbliższego duchownego. Tego typu zaświadczenie wychowankowie dostarczali także w momencie powrotu z wakacji szkolnych. Należy zatem sądzić, że rekrutacja do Seminarium odbywała się za pośrednictwem ośrodków parafialnych.

Najczęściej wychowankowie placówki wywodzili się z rodzin chłopskich, bądź też zamieszkujących małe miasteczka diecezji włocławskiej. Rzadko wśród uczniów znajdowali się synowie z bogatych rodzin i biedoty małorolnej⁵¹. Zachowane częściowo świadectwa szkolne i książki egzaminów świadczą o tym, że do szkoły przyjmowano młodzież z terenu całej diecezji. W latach 1927–1938 do placówki uczęszczali chłopcy, których rodziny posiadały ziemię: powyżej 50 h; od 15 do 50 h, od 5 do 15 h oraz poniżej 5 h. Największy odsetek uczniów stanowiła grupa trzecia 5–15 h, która we wspomnianym

⁵⁰ M. Pawlak, op. cit., s. 160.

⁵¹ Ibidem.

okresie wynosiła między 70% a 95% ogółu podopiecznych⁵². Przed II wojną światową poczet uczniów zasilali także wychowankowie zgromadzeń zakonnych funkcjonujących w diecezji wrocławskiej⁵³.

Budżet

W latach 1908–1914 placówka utrzymywała się przede wszystkim z pieniędzy wygospodarowanych przez kurię biskupią oraz władze Seminarium Duchownego we Wrocławku. Po 1914 r. wprowadzono opłatę, pobieraną od uczniów, na potrzeby edukacyjne i wychowawcze szkoły oraz internatu. Roczny koszt utrzymania wynosił 600 zł⁵⁴. W latach 1932–1939 od wychowanków pobierano ok. 150 zł miesięcznie, co stanowiło cenę konkurencyjną w porównaniu do innych placówek⁵⁵. Budżet Seminarium zasilaty także: opłaty rekolekcyjne, ofiary na kościółek funkcjonujący przy budynku szkolnym, opłaty za bilety wstępu do muzeum, wpłaty z kurii oraz naturalia pochodzące z różnych parafii⁵⁶. Nie wiadomo dokładnie, w jaki sposób finansowano pracę szkoły po 1945 r. Zapewne pobierano opłaty od wychowanków. Pewne sumy pieniężne musiały pochodzić również z ofiar parafialnych.

Kształcenie i Wychowanie

Odtworzenie całego programu nauczania jest w przypadku Niższego Seminarium Duchownego procesem trudnym i długotrwałym. Wynika to przede wszystkim z faktu:

- dużej ilości akt archiwalnych narosłych w toku działalności nie tylko samej placówki, ale także innych instytucji z nią powiązanych;
- braku odpowiedniego uporządkowania akt;
- braków aktowych dotyczących poszczególnych etapów kształcenia.

⁵² Akta Seminarium Duchownego we Wrocławku, Seria 2, Sygn. 30 (A. Sem 3): Materiały do wystawy o Seminarium, ADW.

⁵³ Ibidem. Na przykład w roku szkolnym w ramach klasy pierwszej gimnazjum naukę podjęło siedmiu uczniów będących wychowankami OO. Kamilianów.

⁵⁴ M. Pawlak, op. cit., s. 160.

⁵⁵ Akta Seminarium Duchownego we Wrocławku, Seria 2, Sygn. 30 (A. Sem 3): Materiały do wystawy o Seminarium, Statut Prywatnego Gimnazjum Męskiego im. Piusa X, ADW.

⁵⁶ Ibidem.

Kształcenie

Niższe Seminarium Duchowne we Włocławku w latach 1908–1988 realizowało program kształcenia w oparciu o różne założenia dydaktyczne i organizacyjne, wynikające z transformacji ustrojowej oraz polityki oświatowej Państwa Polskiego:

1908–1914: dwuklasowe liceum;

1914–1920: liceum ogólnokształcące;

1920–1932: gimnazjum o profilu humanistycznym; w tym gimnazjum neoklasyczne od 1926/1927 i liceum od 1929/1930;

1932–1939: gimnazjum ogólnokształcące z dwoma starszymi klasami: trzecią i czwartą oraz liceum o profilu neoklasycznym;

1945–1988: liceum ogólnokształcące.

W latach 1908–1939 wychowankowie placówki zdawali najczęściej zwyczajny egzamin dojrzałości sygnowany podpisami Państwowej Komisji Egzaminacyjnej powołanej przez właściwe Kuratorium Okręgu Szkolnego. Na karcie maturalnej znajdowały się oceny końcowe z przedmiotów prowadzonych w klasie siódmej i klasie ósmej oraz ocena z egzaminu ustnego i pisemnego, która ostatecznie dawała wynik egzaminu dojrzałości. Do przedmiotów realizowanych w klasie siódmej należały: religia, język polski, język łaciński, język grecki, kultura klasyczna, język francuski, historia z nauką o Polsce współczesnej, matematyka, fizyka z chemią⁵⁷. W klasie ósmej obowiązywały te same przedmioty co w klasie siódmej, ale nie kontynuowano już kursu matematyki. Po 1929 r. do programu klasy siódmej i ósmej dołączono język niemiecki, śpiew i gimnastykę. Natomiast w latach 1934–1938 usunięto kulturę klasyczną, a wprowadzono zajęcia z higieny⁵⁸.

Poziom wykształcenia podopiecznych Seminarium Małego w 20-leciu międzywojennym szacowano na średni, niższy w porównaniu do uczniów funkcjonującego na tych samych zasadach Gimnazjum im. Ks. Jana Długosza we Włocławku⁵⁹. W sprawozdaniach z pracy placówki można odnaleźć informacje, że tylko 10–20% uczniów podejmowało dalsze kształcenie w Seminarium Wyższym. Reszta natomiast udawała się na studia świeckie lub do wojska⁶⁰. Statystyki prowadzone w latach 1929–1938 świadczą o dużej zdawalności egzaminu maturalnego (tabela 1)⁶¹.

⁵⁷ Akta Gimnazjum i Liceum im. Jana Długosza, Sygn. AGJDług. nr 54: Protokoły Egzaminów Dojrzałości z lat 1926/1927 – 1937/1938, ADW.

⁵⁸ Ibidem.

⁵⁹ M. Pawlak, op. cit., s. 160.

⁶⁰ Akta Seminarium Duchownego we Włocławku, Seria 2, Sygn. 30 (A. Sem 3): Materiały do wystawy o Seminarium, ADW.

⁶¹ Ibidem. W 1908 r. odnotowano 132 uczniów, a już w roku 1938 tylko 46.

Tabela 1. Statystyka egzaminów dojrzałości w latach 1929–1938

Rok (przystąpienia uczniów do egzaminu)	Liczba uczniów przystępujących do egzaminu	Liczba uczniów z pozytywnym wynikiem egzaminu	Liczba uczniów z negatywnym wynikiem egzaminu
1929	20	20	–
1930	13	13	–
1931	17	15	2
1932	11	10	1
1933	8	8	–
1934	14	13	1
1935	23	23	–
1936	16	14	–
1937	19	17	2
1938	36	34	2

Źródło: wykonanie własne na podstawie: Akta Seminarium Duchownego we Włocławku, Seria 2, Sygn. 30 A. Sem 3: Materiały do wystawy o Seminarium, ADW.

W pierwszych pięciu latach po II wojnie światowej proces kształcenia wychowanków Niższego Seminarium Duchownego we Włocławku odbywał się za pośrednictwem organizacyjnym i dydaktycznym Liceum im. Ks. Jana Długosza⁶². Z tego okresu wśród przykładowych tematów egzaminów maturalnych możemy wymienić: „Historia rozwoju poszczególnych rodzajów literackiej; Przedstawiciele sentymentalizmu w XVIII w.; Wilno jako ośrodek życia kulturalnego i literackiego w XIX w.; Działalność publicystyczna Andrzeja Frycza-Modrzewskiego; Chłop w literaturze polskiej; Utwory literackie związane z dolą chłopstwa w wiekach: XV, XVI, XVII; Pierwsze druki i pierwsze książki polskie; A. Asnyk – poeta doby przełomowej; Pisarze polityczni okresu stanisławowskiego”⁶³.

W latach 60. XX w. realizowano plan dydaktyczny o profilu humanistycznym z przeważającym programem nauczania języka polskiego, który składał się z czterech kursów rozpisanych na cztery lata procesu kształcenia. Do każdego z poszczególnych etapów nakreślono cele szczegółowe pracy edukacyjnej, które zakładały przekazywanie coraz to bardziej złożonej wiedzy z zakresu języka polskiego, w tym gramatyki, historii literatury i bieżącego życia literackiego. Ponieważ poziom dydaktyczny Niższego Seminarium Duchownego we Włocławku odpowiadał ówczesnej szkole licealnej ogólnokształcącej, program nauczania z języka polskiego dostosowano do czterech lat nauki w placówce ma-

⁶² M. Pawlak, op. cit., s. 160.

⁶³ Akta Gimnazjum i Liceum im. Jana Długosza, Sygn. AGJDług. nr 53: Akta Liceum im. Piusa X. i gimnazjum Jana Długosza z lat 1945–1949, ADW.

turalnej, opierającej się na podbudowie siedmioklasowej szkoły podstawowej⁶⁴. Na kurs pierwszy i drugi przeznaczono sześć godzin tygodniowo, co w całym roku szkolnym dawało 190 godzin z zakresu: lektury podstawowej wraz z wiadomościami i ćwiczeniami w pisaniu oraz mówieniu i liter średnich; bieżącego życia literackiego i lektury uzupełniającej; nauki o języku; ćwiczeń sprawdzających oraz utrwalania nawyku poprawnego i estetycznego pisania. Kurs trzeci odbywał się w wymiarze pięć godzin tygodniowo, tzn. 160 godzin w ciągu całego roku szkolnego, w klasie dziesiątej ówczesnego liceum ogólnokształcącego. Podział zajęć w podanym wymiarze wyglądał następująco: historia literatury; lektura podstawowa oraz ćwiczenia w mówieniu i pisaniu; bieżące życie literackie; lektura współczesna uzupełniająca; nauka o języku; ćwiczenia sprawdzające. Na kurs czwarty zaplanowano sześć godzin tygodniowo, co w całym roku szkolnym wynosiło 174 godziny lekcyjne. Program zaczynano jednak już podczas trzeciego roku kształcenia licealnego, tzn. w klasie dziesiątej szkoły ogólnokształcącej, na który wyznaczono jedną godzinę tygodniowo. W klasie jedenastej, zatem zajęcia z języka polskiego realizowano w wymiarze pięciu godzin tygodniowo. Kurs czwarty podzielono w następujący sposób: historia literatury; lektura podstawowa oraz ćwiczenia w mówieniu i pisaniu; bieżące życie literackie; lektura współczesna uzupełniająca; nauka o języku i gwary; ćwiczenia klasowe i dyktanda z omówieniem błędów; synteza historyczno-literacka⁶⁵.

Po II wojnie światowej w ramach dydaktyki przedmiotowej prowadzono również następujące formy egzaminów: śródroczne, poprawkowe, powakacyjne, promocyjne, wstępne. Taki sposób oceniania i sprawdzania miał spowodować podniesienie poziomu nauczania i stanu wiedzy oraz umiejętności wychowanków⁶⁶. Odtworzenie programu nauczania z lat 70. i 80. XX w. Niższego Seminarium Duchownego we Włocławku jest procesem trudnym i złożonym. Dzieje placówki (jak już wspomniałam) w tym okresie były skomplikowane, a działania edukacyjne i wychowawcze sprowadzono praktycznie do działań nieformalnych.

W niniejszym artykule nie dokonałam szczegółowej analizy zagadnienia odnoszącego się do życia szkoły. Z akt Niższego Seminarium Duchownego we Włocławku, zarchiwizowanych w zespołach dotyczących funkcjonowania placówki przed i po II wojnie światowej, możemy odczytać jednostkowe informacje w tym zakresie. Wydaje się, że dokumentacja ta może być zachowana w całości archiwalnej dotyczącej Seminarium Duchownego we Włocławku. Jest ona jednak nieoznaczona i odnalezienie poszczególnych materiałów wymaga przeszukiwania każdej teczki niezależnie od jej opisu archiwalnego. Stanowi to, zatem cel moich kolejnych badań w zakresie funkcjonowania opisywanej placówki.

⁶⁴ A. Mazgłowski, op. cit., s. 188.

⁶⁵ Akta Niższego Seminarium Duchownego w okresie powojennym, Sygn. ANSDWL. nr 15/17/18: Pisemny i ustny egzamin promocyjny z języka polskiego, ADW.

⁶⁶ Akta Niższego Seminarium Duchownego w okresie powojennym, Sygn. ANSDWL. nr 15-20: Pisemny i ustny egzamin promocyjny z języka polskiego, ADW.

Na podstawie zachowanych budżetów z lat 1932–1939 można stwierdzić, iż wychowankowie szkoły uczestniczyli w koloniach i obozach wakacyjnych. Finansowano je z opłat uczniów i innych wpływów pieniężnych uzbieranych w danym roku szkolnym. Podopieczni Niższego Seminarium zajmowali się także Muzeum Diecezjalnym we Włocławku. Początek zbiorom muzealnym dali bracia Stanisław i Zenon Chodyńscy, którzy od 1870 r. rozpoczęli gromadzenie materiałów do celów naukowych. Do II wojny światowej muzeum seminaryjne zgromadziło m.in.: numizmaty, medale, pieczęcie i podpisy znanych osób, szczątki starych ornatów i haftów kościelnych, obrazy rzeźbione i tryptyki ołtarzowe, zbiory sztychów i obrazów, olejny portret ks. Skargi, fotografie widoków i osób⁶⁷.

Wychowanie religijne

W pierwszych latach funkcjonowania Niższego Seminarium Duchownego we Włocławku głównym celem formowania młodych ludzi było wyrabianie w nich cech powołaniowych. Kierowano się wówczas zasadą podtrzymywania i zgłębiania wiary w Boga oraz podążania za przykładem Jezusa Chrystusa⁶⁸. Wychowanków przygotowywano w zakresie moralnym, duchowym i intelektualnym do pełnienia posługi duszpasterskiej. Kształtowano w nich potrzebę życia cnotliwego i pełnego miłości do bliźniego. Jednocześnie uświadamiano znaczenie praktyk religijnych w życiu każdego człowieka. Przez opiekę duchową uczniowie odnajdywali w sobie Jezusa Chrystusa w myśl zasady – „żyję ja, już nie ja, żyje we mnie Chrystus”⁶⁹. Za urabianie duchowe odpowiedzialny był Ojciec Duchowny. Jemu podlegały wszystkie ćwiczenia duchowe oraz organizacje religijne działające na terenie seminarium. Był on również kierownikiem i doradcą we wszystkich sprawach sumienia. Wychowankowie zwracali się do niego po wskazówki i rady w zakresie życia moralnego.

W pracy nad posłuszeństwem i karnością młodzieży pomagał mu prefekt. Do zadań prefekta natomiast należało: układanie planu dnia oraz pilnowanie jego przestrzegania; kontrolowanie prac naukowych wychowanków i funkcjonariuszy seminaryjnych⁷⁰.

Po 1918 r. znacznemu rozwojowi uległa polska pedagogika chrześcijańska, która wyznaczyła nowe kierunki działań w zakresie formowania dzieci i młodzieży. Sama zasada funkcjonowania niższych seminariów duchownych nie uległa zmianie. Jednak w ramach wychowania duchowego wprowadzano postulaty manifestowane przez polską pedagogi-

⁶⁷ *Historia Muzeum Diecezjalnego we Włocławku*, w: <http://muzeum.diecezja.wloclawek.pl/historia/> [dostęp 10.05.2019].

⁶⁸ J. Adamczyk, op. cit., s. 24.

⁶⁹ Collegium Leoninum w Wejherowie, Sygn. CLW/14: Regulamin dla Niższych Seminariów Duchownych Archidiecezji Gnieźnieńskiej, ADP.

⁷⁰ Ibidem.

kę katolicką. Tak też było w Niższym Seminarium Duchownym we Włocławku. Nadrzędnym celem pedagogiki katolickiej było wykształcenie fizyczne oraz duchowe dzieci i młodzieży. W formowaniu całościowym człowieka najwyższą wartością natomiast był Bóg, bez którego nie można było przeprowadzić skutecznego procesu wychowawczego⁷¹. Działania każdego człowieka skierowane były na osiągnięcie szczęścia, tzn. zbawienia. Wychowanek musiał podejmować decyzje według określonej hierarchii celów, tzn. tego co ważniejsze, bliższe i dalsze⁷². Przez takie duchowe i fizyczne wyrobienie człowieka prowadzono do wyboru zawodu, profesji zgodnej z jego zdolnościami i umiejętnościami. Celem było budowanie zdrowego społeczeństwa, w którym każdy odgrywa odpowiednią dla siebie rolę⁷³. Własne szczegółowe założenia podporządkowano natomiast dobru narodu⁷⁴. W ten sposób swoiste wychowanie patriotyczne, skupiło się na budowie społeczeństwa przydatnego dla państwa. Państwa, które w dobie rzeczywistości powojennej poszukiwało oparcia w młodych, w ich wszechstronnym wychowaniu. Młody obywatel – patriota według Karola Górskiego charakteryzował się obiektywnym stosunkiem do siebie i do drugiego człowieka, poszanowaniem prawa do życia i współobywateli, wdzięcznością, prawdomównością oraz poczuciem obowiązku⁷⁵. Był to człowiek pożyteczny, który kierował się zasadą: *czyni drugiemu to, co chcesz, aby i tobie czyniono, ale tym drugim powinien być każdy, nie zaś najbliższy*⁷⁶.

Władze kurii włocławskiej oraz szkoły uważały, że cele wychowania obywatelskiego należy spełniać przez obowiązkowe umieszczanie alumnów w internacie⁷⁷. Instytucja bursy szkolnej umożliwiała: wprowadzenie ogólnego porządku dnia; kontrolowanie poczynąń naukowych i duchowych podopiecznych oraz ochronę przed zgubną stroną świata zewnętrznego. Zapewniała także namiastkę życia rodzinnego, w którym główną rolę odgrywa Bóg Ojciec.

W 1. poł. XX w. życie wychowanków Niższego Seminarium Duchownego we Włocławku opierało się na funkcjonowaniu dobrze zorganizowanej wspólnoty wewnętrznej ze strukturą hierarchiczną, ustalonym porządkiem dnia, odpowiednio dobranymi zainteresowaniami oraz gramami i zabawami. Wśród kadry panowało powszechne przeświadczenie o całkowitym ukierunkowaniu wychowanków na przyszłych kapłanów. Osiągnięcie celu wymagało odpowiedniego procesu formowania, w którym należało oczyścić umysł

⁷¹ K. Lisowska, *Pedagogika chrześcijańska podstawą działalności wychowawczo-edukacyjnej szkół katolickich u progu niepodległości Polski w opiniach przyszłych pedagogów*, „Zeszyty Naukowe Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego” 2018, nr 32, s. 64.

⁷² Ibidem.

⁷³ Ibidem, s. 165.

⁷⁴ Ibidem. Naród tutaj rozumiany winien być jako Królestwo Boże na Ziemi, ale znajdujące się w granicach strukturalnych państwa ustrojowego.

⁷⁵ Ibidem, s. 165.

⁷⁶ S. Karpowicz, *Pisma pedagogiczne*, Wrocław 1965, s. 86.

⁷⁷ Akta Seminarium Duchownego we Włocławku, Seria 2, Sygn. 30 (A. Sem 3): Materiały do wystawy o Seminarium, ADW.

młodego człowieka z różnego rodzaju pokus i myśli nieczystych. Wychowanków zajmowano rzeczami pożytecznymi, tzn. nauką, modlitwą, ćwiczeniami fizycznymi oraz funkcjami seminaryjnymi. Funkcje sprawowano na zmianę, w czasie określonym w regulaminie⁷⁸. Do przykładowych należały: komendant⁷⁹, ceremoniarz, zakrystianin, kustosz⁸⁰, sportowiec, sklepikarz, zastępowy, pocztowiec, alterysta, kaplicznik, dyżurny, porządkowy, higienista⁸¹, dzwonnik, lektor, kredencjarze⁸², infirmiarz⁸³.

Modlitwa stanowiła nieodzowną część dnia, bowiem rozpoczynała go i kończyła. Ponadto przez obcowanie z Bogiem przepędzano myśli nieczyste, niemoralne i zbliżano się w swoich rozważaniach wewnętrznych do Królestwa Chrystusowego. Podopieczni placówki codziennie odmawiali różaniec i adorowali Najświętszy Sakrament. Uczestniczyli także w nabożeństwach: październikowych, majowych, czerwcowych; w Drodze Krzyżowej w Poście, w miesięcznych dniach skupienia i rekolekcjach. Korzystali z sakramentu Pokuty przynajmniej raz na miesiąc oraz jak najczęściej przystępowali do Komunii Św. Wprowadzona za pośrednictwem modlitwy wewnętrzna zaduma miała być potęgowana przez milczenie, które obowiązywało w czasie: ciszy nocnej, nauki prywatnej, obiadu i kolacji przy publicznym czytaniu, w miesięczne dni skupienia oraz rekolekcje⁸⁴. Codzienne spotkanie z Bogiem, przemyślenia duchowe i moralne oraz brak pustych rozmów był swoistym gwarantem cnotliwego życia wewnętrznego wychowanków.

W 1. poł. XX w. przy Niższym Seminarium Duchownym we Włocławku funkcjonowała specjalna Rada Wychowawcza Internatu, która na czele z dyrektorem opracowywała indywidualne programy wychowawcze. W urabianiu podopiecznych brano pod uwagę czynniki nadprzyrodzone, jak i naturalne⁸⁵. Jednocześnie władze szkoły twierdziły, że przez ułatwienie niezamożnej młodzieży dostępu do procesu kształcenia, wpływają na „dopływ zdrowego, wiejskiego elementu do sfer inteligencji”. Niższe Seminarium Duchowne było więc społecznie użyteczne pod względem formowania przyszłej inteligencji oraz obywatela propolskiego – patrioty.

Wewnętrzna sytuacja Niższego Seminarium zmieniła się po Soborze Watykańskim II (1962–1965), kiedy to w sferze kształcenia duchowego wprowadzono dekrety: *Optatam totius* oraz *Ratio fundamentalis*. Od tego momentu proces nauczania-uczenia się oraz

⁷⁸ Collegium Leoninum w Wejherowie, Sygn. CLW/14: Regulamin dla Niższych Seminarium Duchownych Archidiecezji Gnieźnieńskiej, ADP.

⁷⁹ Pośredniczył pomiędzy przełożonymi a wychowankami oraz kontrolował przestrzeganie regulaminu domowego.

⁸⁰ Pilnował sprzętów domowych.

⁸¹ Dbał o porządek w miejscach ustępowych i łaźniach; zwykle kilka osób pełniło tę funkcję.

⁸² Dbał o czystość w refektarzu.

⁸³ Udzielał pomocy chorym kolegom; zgłaszał chorych do kadry.

⁸⁴ Collegium Leoninum w Wejherowie, Sygn. CLW/14: Regulamin dla Niższych Seminarium Duchownych Archidiecezji Gnieźnieńskiej, ADP.

⁸⁵ Akta Seminarium Duchownego we Włocławku, Seria 2, Sygn. 30 (A. Sem. 3): Materiały do wystawy o Seminarium, Statut Prywatnego Gimnazjum Męskiego im. Piusa X, ADW.

wychowania odbywał się w rzeczywistości wspólnoty wychowawczej. Działania pedagogiczne ukierunkowane zostały na solidną formację religijną kandydatów z odpowiednim kierownictwem duchowym. Natomiast fundamentem dla wzrastającej wiary była rodzina. Wyżej wymienione rozporządzenia przyczyniły się także do zmiany metod i form nauczania. Akcentowały bowiem potrzebę rozwoju młodzieży według zasad zdrowej psychologii i pedagogii. Kształcenie w niższym seminarium nie stanowiło już nauk wstępnych do Seminarium Wyższego. Szkoła ta stała się miejscem, w którym potwierdzano potrzebę powołania lub obrania drogi ewangelizacji świeckiej. Ostatecznie cele i zadania seminariów małych ukonstytuowano w Kodeksie Prawa Kanonicznego w 1983 r.⁸⁶

Zagadnienie wychowania religijnego w Niższym Seminarium Duchownym we Włocławku przedstawione w części niniejszego artykułu stanowi wynik badań w tym zakresie. Ze względu na obszerny materiał wymaga ono odrębnej rozprawy naukowej.

Wnioski końcowe

Niższe Seminarium Duchowne we Włocławku stanowi przykład instytucji formacyjnej i edukacyjnej podporządkowanej jednocześnie systemowi kościelnemu oraz państwowemu. Działania organizacyjne oraz proces kształcenia placówki prowadzono w złożonej rzeczywistości społeczno-politycznej i ustrojowej. Przez cały okres funkcjonowania szkoła zależna była od władz: rosyjskich, polskich i niemieckich. Skupiała jednak młodzież w pochodzenia polskiego, z niewielkimi konotacjami innych narodowości, wyznania rzymskokatolickiego.

Dzieje Seminarium są wynikiem badań w zakresie szkolnictwa prywatnego na szczeblu gimnazjalnym i licealnym prowadzonego w XX w. w Polsce. Są także przyczynkiem do dalszego koncyptowania w zakresie organizacyjnym i edukacyjnym Niższego Seminarium Duchownego we Włocławku, szkolnictwa kościelnego w diecezji włocławskiej, a przede wszystkim niższych seminariów duchownych w Polsce doby XX w.

Bibliografia

Źródła

Akta Gimnazjum i Liceum im. Jana Długosza, Sygn. AGJDług. nr 52: Materiały do dziejów Liceum i Szkoły Powszechnej im. Ks. Jana Długosza we Włocławku w latach 1945–1949, zebrane

⁸⁶ R. Selejdak, *Koncepcja niższych seminariów duchownych w świetle dekretu soborowego Optatum totius i kościelnego nauczania posoborowego*, w: *Niższe Seminarium Duchowne w misji Kościoła*, red. J. Bielecki, Częstochowa 2017, s. 47–72.

- przez Romana Kadzińskiego, Wspomnienia Stanisława Naskręckiego z lat szkolnych (maj 1945 – czerwiec 1946), Archiwum Diecezjalne we Włocławku.
- Akta Gimnazjum i Liceum im. Jana Długosza, Sygn. AGJDług. nr 52: Materiały do dziejów Liceum i Szkoły Powszechnej im. Ks. Jana Długosza we Włocławku w latach 1945–1949, zebrane przez Romana Kadzińskiego, Wspomnienia Bogusława Duszyńskiego, Archiwum Diecezjalne we Włocławku.
- Akta Gimnazjum i Liceum im. Jana Długosza, Sygn. AGJDług. nr 53: Akta Liceum im. Piusa X. i gimnazjum Jana Długosza z lat 1945–1949, Archiwum Diecezjalne we Włocławku.
- Akta Seminarium Duchownego we Włocławku, Seria 1, Sygn. A. Sem. nr 9 (38): Akta różne z lat 1935–1939, Pismo Biskupa Ordynariusza Diecezji Włocławskiej do Kuratora Okręgu Szkolnego Pomorskiego w Toruniu, Archiwum Diecezjalne we Włocławku.
- Akta Seminarium Duchownego we Włocławku, Seria 2, Sygn. 30 (A. Sem. 3): Materiały do wystawy o Seminarium, Archiwum Diecezjalne we Włocławku.
- Akta Seminarium Duchownego we Włocławku, Seria 2, Sygn. 30 (A. Sem. 3): Materiały do wystawy o Seminarium, Statut Prywatnego Gimnazjum Męskiego im. Piusa X, Archiwum Diecezjalne we Włocławku.
- Akta Niższego Seminarium Duchownego w okresie powojennym, Sygn. ANSDWL. nr 15/17/18: Pisemny i ustny egzamin promocyjny z języka polskiego, Archiwum Diecezjalne we Włocławku.
- Akta Niższego Seminarium Duchownego w okresie powojennym, Sygn. ANSDWL nr 15–20: Pisemny i ustny egzamin promocyjny z języka polskiego, Archiwum Diecezjalne we Włocławku.
- Akta Niższego Seminarium Duchownego w okresie powojennym, Sygn. ANSDWL. nr 26: Dokumentacja związana z planem zapisania uczniów kl. X do Liceum Korespondencyjnego w Kutnie, Archiwum Diecezjalne we Włocławku.
- Akta Niższego Seminarium Duchownego w okresie powojennym, Sygn. ANSDWL. nr 28: Instytut Teologiczno-Pastoralny – karty egzaminacyjne, Archiwum Diecezjalne we Włocławku.
- Akta Gimnazjum i Liceum im. Jana Długosza, Sygn. AGJDług. nr 54: Protokoły Egzaminów Dojrzałości z lat 1926/1927 – 1937/1938, Archiwum Diecezjalne we Włocławku.
- Collegium Leoninum w Wejherowie, Sygn. CLW/14: Regulamin dla Niższych Seminarium Duchownych Archidiecezji Gnieźnieńskiej, Archiwum Diecezjalne w Pelplinie.

Literatura

- Adamczyk J., *Niższe Diecezjalne Seminarium Duchowne w Polsce w świetle aktualnych przepisów prawnych*, „Prawo Kanoniczne” 2015, nr 58/1.
- Bieniak J., *Powstanie miasta samorządowego – najstarsze lokacje miejskie*, w: *Włocławek. Dzieje miasta*, J. Staszewski (red.), t. 1, Włocławek 1999.
- Frątczak W., *Włocławskie środowisko kościelne w latach 1793–1918*, w: *Włocławek. Dzieje miasta*, J. Staszewski (red.), t. 1, Włocławek 1999.
- Gruszczyńska M., *Organizacja władz miejskich Włocławka w latach 1793–1914*, w: *Włocławek. Dzieje miasta*, J. Staszewski (red.), t. 1, Włocławek 1999.
- Historia Kościoła*, S. Kumor (red.), cz. 8, Lublin 1995.
- Historia Muzeum Diecezjalnego we Włocławku*, <http://muzeum.diecezja.wloclawek.pl/historia/> [dostęp: 10.05.2019].
- Karpowicz S., *Pisma pedagogiczne*, Wrocław 1965.
- Karolewska G., *Ksiądz Idzi Benedykt Radziszewski 1871–1922*, Lublin 1988.

- Kujawski W., *Włocławek – stolica biskupia*, w: *Włocławek. Dzieje miasta*, J. Staszewski (red.), t. 1, Włocławek 1999.
- Lisowska K., *Pedagogika chrześcijańska podstawą działalności wychowawczo-edukacyjnej szkół katolickich u progu niepodległości Polski w opiniach przyszłych pedagogów*, „Zeszyty Naukowe Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego” 2018, nr 32.
- Lisowska K., *Program naukowo-wychowawczy Niższego Seminarium Duchownego w Wejherowie versus program średniej szkoły państwowej w latach 1948–1957*, w: *Czas próby. Kościół katolicki w okresie PRL*, W. Polak (i in.) (red.), Toruń 2017.
- Mazgiewski A., *Szkolnictwo wyznaniowe w Polsce w latach 1944–1980*, Lublin 2004.
- Morawski M., *Monografia Włocławka*, Włocławek 1993.
- Mietz A., Pawlak M., Szczotkowska-Topić M., *Gimnazjum i Liceum im. Ks. Jana Długosza we Włocławku 1916–1949*, Bydgoszcz 1995.
- Nitecki P., *Biskupi kościoła katolickiego w Polsce w latach 965–1999. Słownik biograficzny*, Warszawa 2000.
- Pawlak M., *Oświata i szkolnictwo w latach 1918–1939*, w: *Włocławek. Dzieje miasta*, J. Staszewski (red.), t. 2, Włocławek 2001.
- Ryszewski B., *Archiwistyka, przedmiot, zakres, podział*, Toruń 1972.
- Selejdak R., *Koncepcja niższych seminariów duchownych w świetle dekretu soborowego Optatam totus i kościelnego nauczania posoborowego*, w: *Niższe Seminarium Duchowne w misji Kościoła*, J. Bielecki (red.), Częstochowa 2017.
- Szyling J., *Z dziejów Włocławka w latach okupacji niemieckiej (1939–1945)*, w: *Włocławek. Dzieje miasta*, J. Staszewski (red.), t. 2, Włocławek 2001.
- Ustawa z dnia 11 marca 1932 o ustroju szkolnictwa, Dz.U. z 1932, nr 38, poz. 389.